

Vorbij de betutteling: Gemeenschappen en opbouwwerkers de ruimte geven

In het recent verschenen essay *Eerst het samen leven, dan de gezondheidszorg* bekritiseert Piet-Hein Peeters de zorgakkoorden (Integraal Zorgakkoord, Gezond en Actief Leven Akkoord en Wonen, Zorg en Ondersteuning voor Ouderen) die allemaal de burger – de 'sociale basis' – als arbeidspotentieel voor de gezondheidszorg zien.

TEKST: FRANK VAN WIJCK

BEELD: PIET-HEIN PEETERS/PIXABAY JARMOLUK - VIARAMI

De minister van VWS stuurde onder de noemer *Bypass IZA, WOZO en GALA* een brief naar de Tweede Kamer waarin ze twee voornemens bekendmaakt. Het eerste: Het instellen van een landelijke, laagdrempelige regeling

'lokale gemeenschappen'. Lokale initiatieven kunnen een beroep doen op deze regeling voor advisering en financiering. Het tweede: Het mogelijk maken van een financiële voorziening per gemeente, waarmee gemeenten de gelegenheid geboden wordt het opbouwwerk in die gemeente, in samenspraak met de bewoners van een specifieke buurt of wijk, een impuls te geven.

Echt waar? Nee natuurlijk niet. (De 'brief' is gedateerd 21 februari 2025.) Was het maar zo, is wat essayist en journalist Piet-Hein Peeters wil zeggen. Het is de centrale boodschap van zijn essay *Eerst het samen leven, dan de gezondheidszorg*, dat hij schreef in opdracht van het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners. Een dergelijke beleidswijziging kan een einde maken aan de nu bestaande situatie, waarin zorg en ondersteuning in het dagelijks leven nog steeds het domein zijn van professionals, terwijl die situatie niet goed en niet houdbaar is.

Potentiële arbeidskrachten

De beleidsmakers in de gezondheidszorg hebben de burger ontdekt als potentiële arbeidskracht, is de scherpe openingszin van Peeters' essay. Hij verwijst naar de drie akkoorden – IZA, GALA en WOZO – om ons eraan te herinneren dat bureauprofessionals werkzaam voor overheden, de gezondheidszorg en – in veel mindere mate – de welzijnssector; elkaar opzoeken om de plannen verder uit te werken, maar dat de burgers hierbij enkel degenen zijn over wie gesproken wordt. Er hij wijst op een duidelijke parallel met de decentralisatie van de jeugdzorg, maatschappelijke ondersteuning en arbeidsparticipatie van 2015. Dat had een beweging van overheid naar burger moeten zijn, maar bleek uit te pakken als een verschuiving van middelen en zeggenschap van landelijke overheid naar lokale overheid. Burgers werden niet

HET ESSAY EN DE SCHRIJVER

Piet-Hein Peeters schreef het essay *Eerst het samen leven, dan de gezondheidszorg* in opdracht van LSA bewoners. De organisatie presenteerde het essay bij het afscheid van Anita Keita als directeur-bestuurder van Versa Welzijn op woensdag 27 maart jongstleden in Huizen. Het heeft als doel het gesprek op gang te brengen over de rol van lokale gemeenschappen in gezondheid en zorg. De regio- en transformatieplannen naar aanleiding van het Integraal Zorgakkoord vormen de context.

Het essay is te downloaden via: [Home - LSA \(lsabewoners.nl\)](https://www.lsabewoners.nl).

Piet-Hein Peeters is zelfstandig journalist. Hij schrijft als freelancer momenteel voor Sociale Vraagstukken, voor De Eerstelijns en voor het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde. Hij was van 2014 tot en met 2018 hoofdredacteur van het maandblad *Zorg+Welzijn*. In 2012 publiceerde hij met Cindy Cloin *Onder het mom van zelfredzaamheid*, in 2015 *Verwarde personen zijn het probleem niet* en in 2020 met Jasper Loots *Vijf jaar lokaal sociaal domein. Veel gedaan, te weinig bereikt*.

betrokken en niet versterkt. Het idee is ook nu weer dat de burger 'het gaat doen' en het stimuleren ervan gebeurt met dezelfde 'logica'.

“De kernvraag is of je als professionals in staat bent de gemeenschapskracht te waarderen en stimuleren en vervolgens bij te sturen. Dat is waar opbouwwerkers om de hoek komen kijken.”

Wil hij zeggen dat de overheid in negen jaar tijd niets heeft geleerd? “Ik vind wel dat het traag gaat”, zegt hij. “Maar Albert Jan Kruiter van het Instituut voor Publieke Waarden zei ooit in een interview tegen me: ‘Je moet wegblijven van een normatief oordeel en kijken of het bewustzijn groeit, het glas voller wordt’. Dat is denk ik wel zo.”

Burgers willen wel

Nederland telt 5,5 miljoen mantelzorgers en wat die doen is burgerkracht, stelt Peeters. Daarnaast zijn er inmiddels tegen de 2.000 burgerinitiatieven waarbinnen mensen met elkaar het samen leven en zorgen vorm geven.

Kortom, de burgers die zowel in de drie recente akkoorden als in de decentralisaties van 2015 aan de zijlijn blijven, willen echt wel een rol spelen. Ziet de overheid dit niet, vertrouwt de overheid de burger niet, of begrijpt ze niet wat het is om een burger te zijn? Peeters: “Alle drie denk ik, maar ik zou het gebrek aan vertrouwen in de burger benadrukken. Ik benoem in het essay ook de kloof tussen het institutionele denken, leunend op 'evidence', en hoe burgers zich gedragen. Ik gebruik een voorbeeld dat ik van opbouwwerker Joop Hofman hoorde: Turkse vrouwen die wilden afvallen met het boek van Sonja Bakker. Ze vroegen ondersteuning van de GGD om hen daarin te begeleiden, maar kregen als antwoord dat Sonja Bakker de foute manier was om af te vallen en dat mensen in zo'n gemeenschap gaan zorgen voor elkaar op een manier die wellicht niet voldoet aan de professionele normen. Het is een sprekend voorbeeld van wantrouwen bij professionals. Niet met kwade bedoelingen, maar het laat onvermogen zien om mee te bewegen met de initiatieven van de burgers. De kernvraag is of je als professionals in staat bent de gemeenschapskracht te waarderen en stimuleren en vervolgens bij te sturen. Dat is waar de opbouwwerkers om de hoek komen kijken waarover ik het heb in die fictieve Kamerbrief van de minister. Dat zijn in principe de mensen die deze rol zouden moeten kunnen spelen. Maar een huisarts, apotheker of een >>

wijkverpleegkundige die zich bekend tot de gemeenschap, een term die ik geleend heb van Austerlitz-initiatiefnemer Jan Smelik, kan het ook. Er zijn er ook al die deze rol pakken. Het vraagt om lange relaties en om de bereidheid je te verdiepen in die gemeenschap. De professionals die in een buurt werken, kunnen in principe kijken hoe de gemeenschap die daar bestaat, kan bijdragen aan de gezondheid in de brede zin van het woord.”

Alleen stimuleren

Maar laat het dan wel bestaan, waarschuwt hij, voed het en blijf er verder van af. Hij verwijst naar de regiotafels die in het kader van het IZA tot stand zijn gekomen. “Daar worden nu met moeite burgers aan gezet en dat lijkt me niet de schaal waar burgers een plek zouden moeten krijgen”, zegt hij. “Die burgers leven in hun gemeenschap, werken daaraan. Zorgen dat mensen samen gaan leven. Waarom zouden die mee moeten gaan denken over beleid op regioniveau?”

Gelet op de openingszin van zijn essay – ‘De beleidsmakers in de gezondheidszorg hebben de burger ontdekt als potentiële arbeidskracht’ – vereist dit wel dat de zorgaanbieders op hun handen gaan zitten en de gemeenschapsontwikkeling niet institutionaliseren. Moet het recht op zorg worden beperkt, zoals ActiZ-voorzitter Anneke

Westerlaken bepleit¹? “Het is wel een logische gedachte”, zegt hij. “Net zoals zeker wat te zeggen valt voor wat Ageeth Ouwehand van de Raad voor Volksgezondheid & Samenleving in een artikel op De Eerstelijns niet zo lang geleden zei, dat de zorg niet altijd een tien hoeft te zijn. Beide stellingen hebben wel een meer concrete invulling nodig. In de praktijk zie je in de intramurale zorg inmiddels al wel de beweging dat alles wat welzijn is verschuift naar de mantelzorgers en de vrijwilligers. We gaan ook toe naar de ontwikkeling waarin kinderen zorghandelingen bij hun ouder gaan verrichten. Dat lijkt me onvermijdelijk.”

Sterke sociale basis

De afgelopen vijftien jaar zijn zorgzame gemeenschappen tot stand gekomen, met Austerlitz als meest genoemde voorbeeld. Er zijn er zo’n 1.500 en je zou ze ‘sterke sociale bases’ kunnen noemen. Ze lijken eerder ondanks dan dankzij professionals en beleid te zijn ontstaan. Het belang van gemeenschappen echter gaat verder, stelt Peeters, is groter dan een prothese te zijn van de tekorten in de gezondheidszorg. Mensen die met elkaar leven, die met elkaar verantwoordelijkheid ontwikkelen, hun gezamenlijke leven organiseren, zijn van zichzelf van grote waarde. In die gemeenschap, maar ook maatschappelijk.

Essentieel in het bestek van dit essay is vervolgens de constatering dat de waarden van die gemeenschap niet per se samenvallen met ambities van zorgprofessionals, gestuurd door lokaal en landelijk beleid. Peeters betoogt dat je kunt stellen dat de recente verkiezingsuitslag verschillende opvattingen laat zien over de gemeenschap die we willen zijn en welk leven we willen leiden. En dat autonomie, zelf bepalen hoe te leven, door veel Nederlanders als een groot goed beschouwd wordt. Er is enerzijds, behoefte aan autonomie, aan zelf bepalen, aan een ‘eigen’ gemeenschap waar oog is voor de ‘eigen’ naasten, aan naoberschap, aan volwassen burgerschap. Anderzijds weerklinkt in die behoefte aan autonomie het reële risico van uitsluiting, discriminatie.

Vertaald naar ‘zorgzame gemeenschappen’ kan het risico op uitsluiting bijvoorbeeld betekenen dat binnen een gemeenschap bepaalde mensen, of gezinnen, die steun nodig hebben, maar om wat voor reden dan ook geen steun krijgen, uitgesloten worden door de gemeenschap, sterker nog, daarom juist aandacht en zorg nodig hebben. Waarin ziet hij die kwetsbaarheid precies?

“Laat ik een voorbeeld geven”, zegt Peeters. “De Wet zorg en dwang is bedoeld om te voorkomen dat mensen te snel autonomie beperkende maatregelen krijgen opgelegd. Kijk in het licht hiervan naar een buurvrouw

die mee zorgt voor haar alleen wonende buurman die dementeert. Als ze hem ‘s avonds heeft bezocht, doet ze zijn voordeur op slot om te voorkomen dat hij in de nacht gaat dwalen. Dat is een autonomie beperkende maatregel en een zorgaanbieder zou dit wellicht niet mogen doen. Dan ontstaat het risico dat die man ‘s nachts aan de deur gaat rammelen en in paniek raakt. Is dat dan goede zorg, laten we de buurvrouw dat doen?”

Burgers zoeken grip

Het beleid van partijen dat mantelzorgers en gemeenschappen wil instrumentaliseren, onderdeel wil maken van haar eigen uitdagingen en haar manier van denken, heeft een probleem. Enerzijds omdat zorgpartijen vanuit hun aanbod en expertise redeneren, anderzijds omdat de bureaucratie van de lokale overheid niet aansluit bij het ritme en de behoeften van burgers. Burgers lijken, zie ook de verkiezingsuitslag, grip te zoeken op hun eigen leven, stelt Peeters in zijn essay. Ze willen samen leven, maar op hun manier. Wellicht moet beleid daarom juist vertrekken vanuit het idee dat er door het ‘zorgsysteem’ en de ‘burgers’ niet met elkaar gedanst hoeft te worden, concludeert hij, dat ze niet met elkaar aan tafel hoeven, dat ze niet samen plannen maken.

“Onder de streep is de vraag natuurlijk of we burgers vertrouwen om elkaar te ondersteunen”, zegt Peeters. “Gemeenschapszin bestaat op een andere manier dan we professioneel, ethisch en wetenschappelijk wellicht verantwoord vinden. Het gaat bijvoorbeeld over wijken waar mensen met een rugzak allemaal bij elkaar komen te wonen, wat je in de praktijk vaak ziet gebeuren. Daar kan die gemeenschapszin overbelast raken. En daar moet je heel goed rekening mee houden, daar kunnen opbouwwerkers een belangrijke rol spelen, maar dat is iets anders dan vooraf al stellen: deze mensen vertrouwen we dat niet toe.”

Gemeenschappen ondersteunen

Bekwaam gebleken ervaringsdeskundigen zoals LSA bewoners en NLZVE kunnen een rol spelen om de ontwikkelingen van gemeenschappen te ondersteunen, stelt Peeters. Met financiële middelen vanuit de landelijke overheid, waarvan de besteding wordt beoordeeld door collega-burgers.

Daarmee zegt hij nogal wat natuurlijk, want dit betekent dat van de overheid wordt verwacht dat ze geld beschikbaar stelt zonder controle te hebben over de manier waarop dat wordt besteed. Kan ze dat? “Dat is natuurlijk niet vanzelfsprekend”, zegt hij. “Natuurlijk moet zo’n club burgers ook verantwoording afleggen over waaraan ze het beschikbaar gestelde geld hebben besteed. Maar ik

zou niet willen dat ambtenaren, die vaak geen ervaring hebben met de dagelijkse dynamiek in gemeenschappen, gaan bepalen waar het geld wel of niet naar toe gaat.”

Ziet Peeters in de verkiezingsprogramma’s die zijn gepubliceerd in de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen van 22 november 2023 iets terug van de bereidheid van politieke partijen om langs de door hem in zijn essay voorgestelde lijn te gaan werken? “Ik denk dat juist partijen als Nieuw Sociaal Contract en de BoerburgerBeweging zich wel door dit essay aangesproken zouden moeten voelen”, reageert hij. “Juist die zullen zich verbonden voelen met de route weg van de hoogopgeleide deskundige die weet wat het goede leven is.” Met glimlach: “Gelet op het feit dat ze nu aan tafel zitten voor de coalitieonderhandelingen, zou ik het begrijpelijk vinden als de nieuwe minister van VWS met een voorstel komt in de lijn van die fictieve Kamerbrief waarmee ik het essay open.”

- (1) Anneke Westerlaken roept op tot omkijken naar elkaar | ActiZ
- (2) Jochen Mierau: ‘Juist populistische partijen hebben veel te winnen met preventie’ - Zorgvisie

VEEL TE WINNEN MET PREVENTIE

Er is een zeker verband tussen wat Peeters in dit interview zegt over de politiek en de recente stellingname van hoogleraar economie van de volksgezondheid Jochen Mierau, dat juist populistische partijen veel te winnen hebben met preventie². “Het is een prikkelend advies van hem”, zegt Peeters. “en ik snap de timing ervan ook. Wat hij er volgens mij bij had moeten zeggen, is dat we gemeenschappen en opbouwwerkers de ruimte moeten geven om het te ondersteunen. Dat is ook de kern van mijn essay en het is de manier om los te komen van de betuttelende dat we nu nog teveel zien van zowel de landelijke als de lokale overheden.”

